

tes, frågar hon sig hur en kvinnlig författare i mitten på 1800-talet kunde skapa utrymme för en litteratur som var i många stycken både politisk och samhällsdebatterande – i synnerhet i ett klimat som uttryckligen tog avstånd från kvinnors deltagande i den offentliga sfären på det här sättet. Här hade jag gärna sett att hon fördjupat diskussionen något kring Flygare-Carléns strategiska arbete bakom författandet. Ett arbete som hon enligt Löfgren knappast var passiv i utan drev med stor beslutsamhet.

Som ett resultat av detta finns det ibland en tendens hos Löfgren att läsa in mer i Flygare-Carléns romaner än vad som kanske är nödvändigt för den tes hon driver. En fråga som dyker upp med jämna mellanrum under läsningen av avhandlingen är om Flygare-Carlén kan vara någonting annat än den könsmedvetna emancipatoriska författare som Löfgren vill beskriva henne som? I Löfgrens framställning blir Flygare-Carlén bitvis något endimensionell. Att ha ekonomiska intressen i sitt författarskap behöver förstås självklart inte betyda att hon inte också hade andra intentioner med sina romaner.

Men det är inte bara relationer som Flygare-Carlén uppehöll sig vid i sitt författarskap. Löfgren vill även lyfta fram hennes roll som samhällsskildrare. Kontinuerligt pågår i romanerna en diskussion om samhället och detta, menar Löfgren, främst ur ett könsperspektiv. Och könsfrågor var någonting som diskuterades och debatterades, stundom hätskt, i Flygare-Carléns samtid. Inte minst efter C.J.L. Almqvists kontroversiella roman *Det går an* från 1839, där det äktenskapliga samlivet och den fria kärleken står i fokus. Flygare-Carléns roman *Kyrkoinvigningen i Hammarby* menar Löfgren är ett inpass i den här debatten. Den fria kärleken blir i romanen till en utopi, en manlig önskedröm, livsfarlig för kvinnorna.

Utöver det faktum att Maria Löfgrens avhandling *Emancipationens gränser. Emilie Flygare-Carléns 1840-talsromaner och kvinnans ställning* är en genomarbetad och mycket läsvärd avhandling är det intressant att se hur Emilie Flygare-Carlén i hennes tolkning framstår i ny dager. Det är utan tvekan en författare som fått ett oförtjänt dåligt rykte och förtjänar att studeras närmare. Löfgren pekar inte bara på hur Flygare-Carlén i sina romaner synliggör de begränsningar som 1800-talets kvinnor upplevde, utan också hur hon visar på möjliga utvägar ur den rådande underordningen. Visserligen är det möjligt att hävda att Löfgrens avhandling lätt skulle kunna bli en i raden av dem som på senare tid velat lyfta fram äldre tiders kvinnliga författare och

i deras författarskap finna tecken på en emancipatorisk strävan. Dessa avhandlingar menar jag dock tjänar viktiga syften – trots att de frågeställningar som behandlas inte alltid befinner sig i den absoluta forskningsfronten. Att visa på de mekanismer som verkar i skapandet av historia kan aldrig vara fel. Och att som i Löfgrens fall även presentera väl genomförda alternativa tolkningar vill jag betrakta som värdefullt.

Marie Steinrud, Uppsala

Ulrika Nilsson: *Kampen om Kvinnan: Professionalisering och konstruktioner av kön i svensk gynekologi 1860–1925*. Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet, Skrifter 31 2003. 458 s., ill. English summary. ISBN 91-506-1721-4.

Idéhistorikern Ulrika Nilsson har i sin avhandling valt ut ett intressant tidsskede för att studera formerandet av den kirurgiska gynekologin i Sverige. Utgångspunkten är 1860-talet och sträcker sig till 1925. Vid denna tid började gynekologin att institutionaliseras och den första professuren i ämnet inrättades 1864 vid Karolinska Institutet. Samtidigt började frågan om kvinnors tillträde till högre utbildning diskuteras och 1870 gavs kvinnor möjlighet att studera vid svenska universitet. Detta kom så småningom att leda till att läkarkåren fick en mer heterogen sammansättning. Genom dessa parallella skeenden studerar Nilsson formerandet av den moderna gynekologin i relation till sociala och medicinska könsfrågor.

Studiens syfte är "[...] att undersöka relationerna mellan å ena sidan skapandet av den moderna och utpräglad kirurgiskt inriktade specialiteten gynekologi, å den andra könsfrågor i vidare mening (socialt och medicinskt)" (s. 7).

Studien är uppdelad i två huvuddelar: Vetenskapen om kvinnan samt Kvinnliga läkare och kvinnoläkare. I första delen behandlas främst gynekologins institutionalisering och i andra delen studeras de kvinnliga läkarnas förhållande till gynekologins specifika sociala och medicinska könsfrågor. Första huvuddelen innehåller åtta kapitel. Här skall en kort presentation av kapitlen göras för att sedan lyfta fram ett antal intressanta teman, därefter behandlas del två. I kapitel ett skildras gynekologins första operationer och dess läkare. Därefter följer en beskrivning av den första professorn i ämnet, Anders Andersson, och hans gärningar. Tredje kapitlet

behandlar Anderssons efterträdare Wilhelm Netzel och i fjärde Otto Lindfors, som blev den första professorn i Uppsala. I följande kapitel redogör Nilsson för tidens förhoppningar inom gynekologin, trots att många av ingreppen ledde till döden för kvinnan. Kapitel sex fokuserar på mer alternativa metoder som inte innefattade operation, som t.ex. livmodermassage. I kapitel sju redogörs dels för en felbehandling och dess konsekvenser för gynekologen, dels för en artikel i tidskriften *Hygiea*. I ett avslutande kapitel redogör Nilsson för läroböcker, sällskap och läroanstalter inom gynekologin.

I kapitlet Med inblick i kvinnan, redogörs för livmoderspeglarn. Genom detta instrument öppnar Nilsson för 1800-talets intresse för kvinnans könsorgan och därmed också formerandet av gynekologin. Ett vetenskapsideal som materialiseras i livmoderspeglarn var penetrationsmetaforen. Detta var ett ideal där den vetenskapliga objektiviteten kom att kopplas till en heterosexuell dominans och kontroll över kvinnan. En rådande föreställning i den borgerliga kulturen var att betrakta kvinnan som kroppsligare än mannen. Kvinnokroppen blev därmed också en utgångspunkt för läkarvetenskapen att bl.a. söka svar på gåtan om kvinnan. Genom penetrationsmetaforen får Nilsson oss att förstå att vetenskapsidealen inte var fristående från det övriga samhället, utan skönlitteratur, bildkonst och psykoanalys blev en del i hur kvinnan skulle kontrolleras.

Instrument och nya tekniker är bra utgångspunkter för att i ett historiskt perspektiv förstå hur frågan om det kvinnliga kom att förläggas till olika delar av kvinnokroppen. I mitten av 1800-talet kom den symboliska kvinnligheten att överföras från livmodern till äggstockarna. Att just äggstockarna kom att få betydelse var en etablering av ingreppet ovariectomi, vilket vid denna tid var en benämning på borttagande av äggstockarna vid t.ex. tumör i buken. Nya instrument och tekniker gav därmed nya sätt att betrakta den biologiska kroppen.

Att just instrument och tekniker lyfts fram som centrala när den gynekologiska läkarvetenskapen formades av olika ideal, är en styrka i studien. Det blir goda ingångar för att diskutera mer komplicerade föreställningar. Men samtidigt som det är studiens styrka, är det också en del av dess svaghet, då Nilsson inte mer ingående diskuterar hur hon förhåller sig till och problematiserar instrumenten och teknikernas roll för den här typen av studier. I inledningen skriver hon att hon har studerat bl.a. behandlingsmetoder för att bättre förstå hur den gynekologiska kunskapen byggdes upp. Hon använder här begreppet medikalisering för att förstå hur

denna kunskap genererar definitioner av t.ex. sjukdom och ohälsa. Men hur genererar dessa instrument och tekniker ny kunskap om biologin? På vilket sätt griper de in i medikaliseringens definitioner?

I Skuggsidor gör Nilsson en intressant sammankoppling till ovan redovisat kapitel. I penetrationsmetaforen fanns en önskan om heterosexuell dominans och kontroll över kvinnokroppen, men det fanns också en mera dold sexualisering. Författaren analyserar här en fotografisk bildserie som publicerades 1897 i Svenska läkaresällskapets tidskrift *Hygiea*. Bildserien var en del av instrumentfabrikören Max Stilles artikel där han presenterade ett av sina gynekologiska operationsbord. Det är tre bilder på en kvinna som ligger mer eller mindre naken med ett vidöppet sköte på ett operationsbord. Nilsson poängterar att denna serie var ovanligt brutal med sitt pornografiska bildspråk. Genom bilden problematiserar hon den dubbelmoral som fanns i gynekologins framväxt. I bildserien blir den nakna kvinnan inte enbart sexualiserad, hon blir också kontrollerad genom att bordet låser fast henne i bordsställningen. Här uppstår en gräns mellan gynekologin som vetenskapen om kvinnans kön och sexualisering. I bilderna framhävs därmed inte enbart den sexualiserade kvinnan, utan även underordningen gentemot mannen.

Genom bl.a. livmoderspeglarn och bildserien på det gynekologiska operationsbordet studerar Nilsson också studiens andra syftesformulering, den hur könsfrågor i vidare mening skapades socialt och medicinskt. Nilssons intresse för dessa frågor har sin grund i den debatt som under 1990-talet initierades kring biologism. Att intresset är just biologism visar på hur färgad en avhandling är av sin samtid, vilket författaren är väl medveten om. 1994 var hennes avhandlingsstart, samma år som många av de böcker som behandlade frågorna om biologism utkom och initierade en debatt i Sverige. Därmed läser jag också in ett ställningstagande när Nilsson väljer att använda sig av termen kön istället för genus. Det svenska språkets ord kön innefattar både ett socialt och ett biologiskt kön, vilket inte termen genus gör. Nilsson menar här att hennes utgångspunkt i bl.a. gynekologiska operationer skulle bli problematiskt om hon hade en teoretisk gräns mellan det biologiska och det socialt konstruerade. Det är fruktbart att använda sig av termen kön i diskussionen kring biologism, då båda sidorna kan integreras. Men ganska snabbt försvinner dock det biologiska könet ut ur studien och i den fortsatta teoridiskussionen återfinns det socialt konstruerade könet.

Nilssons utgångspunkt är att vi alltid skapar kön, det är en livslång process som vi aldrig kan ställa oss utanför. Hon ansluter därmed också till de studier där det biologiska könet uppslukas av det socialt konstruerade könet. Men när det biologiska försvinner ut kan man också fråga sig varför termen genus inte är tillräcklig? Måste det socialt konstruerade könet också innehålla den biologiska definitionen? Måste kampen mot biologisterna innefatta denna manöver där det biologiska per automatik blir det sociala?

En intressant fråga att ställa sig är vad en avhandling som denna skulle ha vunnit på att ta det biologiska könet på större allvar. Den biologiska kroppen är närvarande både vid undersökningar med livmoderspegeln och vid operationer utförda på det gynekologiska operationsbordet. Vid genomläsningen av avhandlingen är också kroppen ständigt närvarande, många gånger på ett skrämmande sätt. Ett av de mer förfärliga styckena finns i kapitlet Skuggsidor, där en av patienterna blir kraftigt vanvårdad och senare avlider på grund av detta. Kvinnan kommer in för att hon har känt fosterrörelser och befarar att hon är gravid. Gynekologen tar ingen notis om detta och opererar henne istället i tron att hon har en cysta. Författaren beskriver hur patienten får ligga med ett öppet sår och hur hon senare föder ett dött foster som är i sjätte månaden. För sina smärtor får patienten konjak och vin samt blir liggande knappt en vecka innan hon avlider. Nilsson skriver: "Vid 20-tiden strömmade plötsligt konjaksdoftande vätska genom näsa och mun och strax därpå avled hon" (s. 198). I studien blir detta ett exempel på hur en felbehandling får konsekvenser för läkarkollegerna. Men det skulle också kunna vara ett exempel på hur man kan diskutera hur det sociala blir kroppsligt och biologiskt. Hur den manliga läkarmakten inte enbart formerar ett socialt konstruerat kön, utan också hur denna konstruktion gör något faktiskt med kvinnan som kommer in till mottagningen och upplever att hon är gravid. Hur skrivs det sociala in i kroppen? På vilket sätt träder den biologiska kroppen fram och tar plats i de sociala konstruktionerna?

Utifrån detta perspektiv skulle också en utökad diskussion kunna föras kring vad t.ex. föremålet livmoderspegeln gjorde för synen på den biologiska kroppen och hur kroppen formades och omformades socialt. De medicinska föremålen har många gånger en förmåga att inte enbart förvandla biologiska kroppar, utan också omforma sjukvårdens syn på kroppar. Här skulle de medicinska föremålen kunna få en mer aktiv roll i studien.

Andra huvuddelen innehåller kapitlet Kvinnlig läkarkonst – och kvinnliga läkarkollegor?, Pionjärer och Organisering. Det är tre mycket läsvärda kapitel som på ett bra sätt kompletterar varandra.

I Kvinnlig läkarkonst – och kvinnliga läkarkollegor? behandlar Nilsson 1860-talets diskussion om kvinnor skulle ges möjlighet att utbilda sig till läkare eller om detta enbart skulle vara givet män. Inom läkarkåren diskuterades det om kvinnan var intellektuellt och fysiskt kapabel att verka som läkare. Det lyftes fram att kvinnor var en relativt homogen grupp i förhållande till männen och det ansågs att genomsnittskvinnan hade en omvårdande förmåga. I denna diskussion blir Nilssons könsperspektiv givande och hon visar på ett klart och tydligt sätt hur en kvinnlig norm ställdes mot en manlig. Diskussionen ledde till att kvinnor fick avlägga en mogenhetsexamen och tillträde till läkarutbildningen 1870.

Därefter följer ett kapitel som beskriver de kvinnor som kom att bli pionjärer inom den svenska läkarkåren. Här behandlar Nilsson tre generationer läkare, med fokus på Karolina Widerströms gärningar. Widerström blev Sveriges första kvinnliga läkare och hon kom under sin tid att bli en erkänd sådan. Hon kom på många sätt att arbeta med frågor rörande kvinnans frigörelse och Nilsson lyfter t.ex. fram hennes bok Kvinnohygien, som var en upplysningsbok om den kvinnliga kroppen och den kom att inspirera många andra unga kvinnliga läkare och studerande inom medicin. Så kom bl.a. Ada Nilsson och Alma Sundquist, läkare från den andra generationen, att inspireras av Widerströms upplysningsarbete. Även de kom på olika sätt att arbeta för kvinnans frigörelse. Från den tredje generationen lyfts Elin Odencrants, Andrea Andreen och Nanna Svartz fram. Den senare kom att bli Sveriges första kvinnliga professor i statlig tjänst.

I kapitlet Organisering behandlas de kvinnliga läkarnas sammanslutningar. Även om kvinnor hade fått rätten att avlägga examen hade de inte rätt att inneha statliga tjänster. Sommaren 1899 slöt sig de kvinnliga läkarna samman då den dåvarande medicine kandidaten Ada Nilsson nekades ett sommarvikariat på Hisingens sinnessjukhus i Göteborg. Ada var den som kom att samordna de kvinnliga läkarna och så småningom resulterade detta i en skrivelse till kungen år 1901. Man begärde nu att få rätten att inneha vissa offentliga befattningar. Men det skulle dröja ända fram till 1925 innan den s.k. behörighetslagen trädde i kraft och gav kvinnor rätt att inneha statlig tjänst.

Ulrika Nilsson ger i de tre kapitlen en utomordentligt

läsvärd beskrivning av första vågens feminism i Sverige och det emancipatoriska projekt detta innehöll. Att dela in de verksamma kvinnorna i tre generationer ger också en inblick i hur detta projekt utvecklades och tog inspiration från de tidigare kvinnliga läkarna.

Under 1800-talet lades den grund som under 1900-talet kom att betyda mycket för sjukvårdens utveckling. Genom Nilssons studie ges en rik och ambitiös beskrivning av hur just en specifik del inom sjukvården kom att formeras. Det är en spännande läsning som ger goda inblickar i sjukvårdens utveckling under förra sekelskiftet.

*Kristofer Hansson, Lund*

Karin Wikberg: *Amatör eller professionist? Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903–1967*. Sisu idrottsböcker. Stockholm 2005. 359 s. English summary. ISBN 91-85138-39-8.

Karin Wikbergs doktorsavhandling i historia behandlar ett centralt och tidigare tämligen obeaktat område i den svenska idrottens 1900-talshistoria, nämligen amatörfrågan. Jag skall först kortfattat presentera innehållet och därefter göra några värderande reflexioner om undersökningen.

Wikberg ser den svenska idrottens amatörregler som ett system som i stort sett importerats från 1800-talets engelska gentlemannaidrott. Hennes studie inleds med en översikt av innehållet i detta ”engelska arv” med utblickar både mot antikens idrott och 1800-talets amerikanska och kanadensiska idrottsvärld. Undersökningen kretsar därefter kring i tur och ordning tre historiska epoker i svensk idrottshistoria, nämligen åren före första världskriget, mellankrigstiden och 1940-talet. Slutligen behandlas amatörfrågans nedtoning och lösning under 1950- och 60-talen. Studien bygger nästan helt på Riksidrottsförbundets handlingar i Riksarkivet. Man kan säga att vad som undersöks är Riksidrottsförbundets (RF:s) hantering av amatörfrågan. Därtill utnyttjas också pressmaterial för att få korn på de mediala opinionerna kring frågan.

Syftet med studien är att undersöka hur förbundet navigerat i amatörfrågan mellan sträng amatörism och fullskalig professionalism vid olika tidpunkter. Hur resonerade de ledande aktörerna? Hur förändrades regelverket under tidens gång? Vilka idrotter var särskilt påpassade och problematiska? Amatörfrågan granskas ur flera olika aspekter. Den mest självklara är

den *ekonomiska*, att man inte skall tillåtas tjäna pengar på sin idrottsutövning. Nära besläktad med den är den *moraliska* aspekten, att stil, uppträdande och ”fair-play” var vägledande honnörsord, delar av ett gentlemannaideal som förutsatte amatörskap. En tredje aspekt är den *sociala*, som bl.a. krävde att den som genom sitt yrke gynnades inom vissa sporter inte hade rätt att tävla i dessa, t.ex. att yrkesroddare inte fick tävla i roddsport. I praktiken kunde den aspekten leda till ett slags klasslagstiftning inom det tidiga 1900-talets idrott. En fjärde aspekt, som dock spelar liten roll i undersökningen, är den *perifera*, som riktar uppmärksamheten mot grupper i utkanten av idrottsrörelsen, där amatörfrågan blir svår att tillämpa, t.ex. inom vissa traditionella folkliga idrotter. Karin Wikbergs uppfattning är att den ekonomiska aspekten med tiden kom att bli den helt dominerande komponenten i amatörregelsystemet.

Avhandlingen är påfallande systematiskt och konsekvent upplagd. Huvudkapitlet har alla likartad uppläggning. Först behandlas regelsystemet, därefter ”praktiken”, dvs. de viktigaste amatöräffärerna, och därefter ”opinionen”, vilket betyder att äffärernas behandling i borgerlig och socialistisk press går igenom. Varje kapitel summeras på ett föredömligt sätt. I det första huvudkapitlet, ”Amatörfrågan breddas och kompliceras 1903–1914”, diskuteras amatörbegreppet i en rad olika sporter: rodd, där det engelska amatöridealets sociala klassificering av roddare med olika yrkesbakgrund skapade speciella problem; golf, där man gärna ville kunna arrangera tävlingar för både amatörer och professionella; park, den gotländska folksporten, där penningpriser ansågs naturliga. Andra frågor som debatterades var yrkesmilitärernas och instruktörernas status som amatörer eller professionella. Det mest uppmärksammade individuella fallet under perioden var långdistanslöparen John Svanbergs diskvalifikation från amatörskapet 1909. I stort tycks RF under perioden ha agerat relativt pragmatiskt från fall till fall. Det gällde inte bara att bevara amatöridealet utan även att inte gå så bryskt fram, att man riskerade att vissa sporter bröt sig ur RF och opererade utanför riksförbundets kontroll.

I det andra huvudkapitlet ”Amatörfrågan mellan kringen”, står fotbollen i fokus. Som Torbjörn Andersson tidigare visat, kan man tala om en tidig smygprofessionalisering inom denna publikstarka och därför hårt kommersialiserade sport. Karin Wikberg uppehåller sig särskilt vid Malmö FF-affären 1934, när ledare och spelare i den stora Skåneklubben ådömdes olika former av bestraffning för utbetalning och mottagande av otillåtna